

Mirosław Piróg

Filozof o wielu obliczach

Recenzja książki Williama Jamesa

Życie i ideały

Tłum. P. Kostyło i S. Stańczak

Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza
Wielkiego 2011

Polska biblioteka przekładów dzieł Williama Jamesa wzbogaciła się o kolejną pozycję. Jest nią zbiór zatytułowany *Życie i ideały* w tłumaczeniu Agnieszki Stańczyk i Piotra Kostyły, opatrzone obszernym wstępem Piotra Kostyły. Pozycja została wydana w serii Biblioteka Myśli Pedagogicznej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zawiera ona teksty stanowiące drugą część książki Jamesa *Talks to Teachers on Psychology and to Students on Some Life's Ideals* z 1899 roku. Pierwszą część tej książki wydano w polskim tłumaczeniu Izabeli Moszczeńskiej w roku 1902 jako *Pogadanki psychologiczne*. Zbiór *Życie i ideały* przynosi trzy wykłady dla studentów dotyczące ideałów życiowych, pominięte w wydaniu z 1902 roku, oraz dodatkowo tekst *Źródła energii w człowieku*. Recenzowana pozycja stanowi zatem cenne uzupełnienie myśli pedagogicznej Jamesa, prezentując zarazem jego mistrzowskie eseje, zapoznaje bowiem polskiego Czytelnika z tak znanymi tekstami jak: *Dobra nowina o odprężeniu*, *Pewien rodzaj ślepoty w człowieku*, *Źródła znaczenia życia* i wspomniane już *Źródła energii w człowieku*.

Warto zwrócić uwagę na poprzedzający całość wstęp pióra P. Kostryły, który barwnie zarysowuje sylwetkę Jamesa jako wykładowcy i nauczyciela. Następnie omawia podstawy jego poglądów pedagogicznych, zarówno w kontekście ówczesnej filozofii amerykańskiej, jak i polskiej recepcji jego myśli na przestrzeni XX wieku. Zwraca także uwagę na silny wątek religijny, obecny w przełożonych wykładach. Stanowią one bowiem swego rodzaju rudymენტarną prezentację poglądów Jamesa dotyczących duchowego aspektu funkcjonowania człowieka, istotnego nie tylko ze względu na kwestie pedagogiczne. Dodatkowym polskim akcentem jest zwrócenie uwagi na „polski trop”, czyli na korespondencję między Jamesem a Wincentym Lutosławskim (w 2008 roku na VIII Zjeździe Filozofii Polskiej mówił o ich relacji Profesor P. Gutowski).

Jak dobrze wiadomo zainteresowania kwestiami duchowości i doświadczenia religijnego stanowiły centrum badań filozoficznych Jamesa. W omawianych wykładach koncentruje się on na relacji między funkcjonowaniem psychicznym człowieka a wyznawanymi przez niego wartościami, w szczególności zaś ideałami, jako wartościami najwyższymi w życiu konkretnej osoby. Wskazuje praktyczny, doświadczalny aspekt uznawania ideałów, jako treści nadających życiu znaczenie. Warto zacytować z wykładu *Pewien rodzaj ślepoty w człowieku*, jak w tej perspektywie James ujmował znaczenie: „[...] poczucie mrowienia i stan pobudzenia na widok realnego świata, coś, co można nazwać smakiem życia. Oto rzeczywisty i pozytywny sens terminu »znaczenie«” (s. 87). Z kolei w wykładzie *Dobra Nowina o odprężeniu* James omawia szeroko powiązania pomiędzy stanem naszej psychiki i skutecznością działania. Zwracając uwagę, iż stany napięcia wewnętrznego, chorobliwej koncentracji na sobie źle wpływają na nasze funkcjonowanie, nawołuje do tytułowego odprężenia jako podstawy higieny psychicznej. Pod koniec eseju podaje radę dla nauczycieli, którą warto zapamiętać — chociaż, jak wiedzą ci, którzy na co dzień uczą w szkołach — jej stosowanie z trudem przychodzi w praktyce: „Przygotuj się do lekcji tak dobrze, abyś zawsze miał temat »pod ręką«: następnie w klasie zaufaj własnej spontaniczności i odrzuć na bok wszelkie dalsze troski” (s. 76). Do spontaniczności i korzystania ze zwykle nieużywanych zasobów energii nawołuje także w wykładzie *Źródła energii w człowieku*, inspirowanym po części korespondencją z Lutosławskim, w której opisuje on swe eksperymenty z ćwiczeniami hathajogi.

Zachęcając do lektury esejów Jamesa, chciałbym na koniec zwrócić uwagę na sprawę ogólniejszej natury. Mianowicie, warto zauważyć, że wczesna recepcja myśli Jamesa w Polsce, wyrażająca się w podejmowanych tłumaczeniach jego pism w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku,

była bardziej różnorodna niż obecnie. Przełożono nie tylko *Pragmatyzm*, lecz także *A Pluralistic Universe*, które ukazały się w Polsce pod tytułem *Filozofia wszechświata*, *The Varieties of Religious Experience* — jako *Doświadczenia religijne*, czy wreszcie wspomniane *Pogadanki psychologiczne*. Natomiast podejmowane pod koniec XX wieku przekłady dzieł Jamesa bardziej skupiają się na Jamesie filozofie i pragmatyście. Mamy zatem aż dwa nowe przekłady *Pragmatyzmu*, przekład *Znaczenia prawdy* oraz *Z wybranych problemów filozofii* i *Prawa do wiary*. Spoza tego kręgu tłumaczeń pojawił się tylko wydany w Bibliotece Klasyków Psychologii przekład dokonanego przez samego Jamesa skrótu jego dwutomowych *The Principles of Psychology*, zatytułowany *Psychologia. Kurs skrócony*. Ostatnio ukazało się także uzupełnione i poprawione przez B. Barana tłumaczenie *Odmian doświadczenia religijnego*. Bez wątpienia, kilkadziesiąt lat, jakie dzieła dwie fale polskiej recepcji myśli Jamesa zaważyły na tym, jak jest on postrzegany przez filozofów. Powstanie w tym czasie filozofii analitycznej i neopragmatyzmu znacząco wpłynęło na to, że badacze postrzegają Jamesa przez pryzmat koncepcji filozoficznych, które powstały długo po jego śmierci i które nie zyskałyby jego akceptacji. Na drugim planie natomiast pozostają jego badania w dziedzinie psychologii i filozofii religii czy rozważania metafizyczne podejmowane przy próbie konstrukcji radykalnego empiryzmu. Dopiero zbliżająca się setna rocznica wygłoszenia jego słynnych Wykładów Giffordzkich (1902) spowodowała, że w literaturze anglojęzycznej pojawiły się liczne opracowania prezentujące Jamesa jako myśliciela budującego swoistą religijną metafizykę. Kwestie te poruszam w swej książce *William James filozofia doświadczenia religijnego* (Katowice 2011).

James nie powinien być znany jedynie jako twórca pragmatycznej koncepcji prawdy. Jego pluralizm to nie tylko przyjmowane przezeń stanowisko metafizyczne, lecz także praktyka badawcza. James był zarówno filozofem, jak i filozofem, pedagogiem, myślicielem religijnym, a nadto znakomitym eseistą — jak mówią anegdotyczne przekazy, Williama uznawano za lepszego stylistę niż jego brata Henry'ego, poczytywanego z kolei za lepszego psychologa. Owo proteuszowe oblicze twórczości autora *Doświadczeń religijnych* powoduje, że każdy badacz jego myśli wykrawa z niej interesującą go sferę. Warto jednak poznać myśl Jamesa w całości, gdyż charakteryzujący ją często brak konkluzywności skutkuje niesamowitą mocą inspirowania. Zważywszy na zapowiadane tłumaczenie *Essays in Radical Empiricism* możemy oczekiwać, że także polski czytelnik będzie mógł obficie i w pełni korzystać z owych inspiracji, mając do dyspozycji ważniejsze dzieła Jamesa w nowych lub poprawionych przekładach.